

Pre komplexnosť hodnotenia publikácie treba uviesť, že jej poznávaciu hodnotu zvyšuje i do záveru zaradená komplexná bibliografia prác Teodora Münza, zachytávajúca jeho rozsiahlu vedeckú tvorbu v priebehu takmer šiestich desaťročí, ktorá je svedectvom jeho mimoriadneho teoretického záujmu o sledovanú problematiku, ale i výnimočného ľudského tvorivého výkonu.

Karol Kollár

Karol Kollár
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: filokoll@savba.sk

VASIL GLUCHMAN:

Idey humanizmu v dejinách etiky na Slovensku. Náčrt vývoja kresťanského humanizmu do polovice 20. storočia

Prešov: FF Prešovskej univerzity v Prešove 2013, 218 s.

Etika ako parciálna filozofická disciplína, ktorej predmetom sú hodnotiace súdy týkajúce sa rozlišovania dobrého a zlého, reflektuje pravidlá a normy ľudského správania, viac alebo menej legitimizuje a legalizuje morálku. V takomto ideálnom teoretickom „postroji“ nemá ale na Slovensku dlhú históriu. Preto aj V. Gluchman v monografii *Idey humanizmu v dejinách etiky na Slovensku* uvádza, že „dejiny etického myslenia na Slovensku (...) možno pravdepodobne začať datovať 16. storočím, keď sa pod vplyvom reformačného humanizmu v intelektuálnom a filozofickom uvažovaní začínali do popredia dostávať aj otázky etiky a morálky“ (s. 7). Prvotný impulz – ak to zjednodušíme – vychádzal z revolty augustínskeho mnícha a ním velebenej autority Písma i pohansko-renesančného obratu k pozemským veciam človeka. Uvedená citácia tvorí úvod monografie, kým na záver – v polemike so S. Štúrom a E. Várossovou – jej autor tvrdí, že „idea humanity v slovenskom etickom myslení až do prvej polovice 20. storočia je založená výlučne na náboženských (...) základoch, nie osvietenských, resp. sekulárnych. Ide o dva celkom odlišné koncepty humanity (...)“ (s. 182-183). Kresťanská idea humanity bola (je) osnovaná na teocentrickom princípe, človek je prostriedkom naplnenia božích zámerov vo svete, je to akási heteronómia ľudského údely, sekularita vniesla do sveta ľudí svojbytnosť, autonómnosť, „človek je účelom, nie iba prostriedkom“ (s. 13).

Pozorný čitateľ ocení dialogický či polemický ráz knihy s interpretačnou literatúrou domácej i zahraničnej proveniencie, nájde i nové diela Erazma v poľskom preklade.

A nielen to.

Podoby humanizmu od 16. storočia až do prvej polovice 20. storočia okrem archetypálneho zakotvenia v kresťanstve majú aj ďalšie spoločné črty. Napospol nie sú to „silné“ ontologické koncepty, autor považuje „za bezpredmetné skúmať metafyzické východiská“ (s. 13), pojmy kresťanský alebo sekulárny humanizmus používa len „ako východisko pre odlišenie rozdielnych prístupov k chápaniu človeka“ (s. 14). Teoretici filozoficko-etickej reflexie society pochádzajú zase zo „slabého“ stredoeurópskeho regiónu. Habsburská monarchia, a teda aj Horné Uhorsko („Slovensko“), sa voči lutherovskej reformácii, islamu, ale i progresu zo Západu ohradila až militantným katolicizmom. Etické koncepcie sa vymedzujú voči dobovému filozoficko-etickému obrazu, tzv. zaalpskému renesančnému humanizmu Erazma, reformačnému humanizmu M. Luthera, prípadne oscilujú medzi Lutherom a Machiavellim; v 19. storočí išlo o herderovsko-hegelovské inšpirácie, v storočí nasledujúcom silnie tlak sociálnej etiky katolíckej cirkvi, resp. neotomizmu.

Väčšina postáv etického myslenia multiplikovala vo svojom verejnom pôsobení filozofa, kňaza – teológa, pedagóga, básnika – literáta i „politika“ zároveň. Aj preto je etická teória súčasťou širšieho filozofického či spoločensko-vedného diskurzu, ocitá sa v analýzach historikov (J. Tibenský), literárnych vedcov (K. Rosenbaum, M. Pišút, M. Hamada) i prekladateľov (D. Škoviera, M. Okál).

Prvá kapitola monografie – *Humanizmus v etickom myslení na Slovensku v 16. – 18. storočí* – obsahuje analýzy prác L. Stöckela, M. Rakovského, J. Miločovského, predstaviteľov humanizmu renesančnej, reformačnej a evanjelickej proveniencie; takisto sa tu nachádza podnetná úvaha na tému miery ortodoxnosti pietistického chápania človeka a morálky u M. Bela. Kapitola môže byť uvedená aj ako dobová „etika politiky“.

Erazmus totiž prišiel s ideálom kresťanského vládára oplývajúceho cnosťou múdrosti a „epikurejca“ zároveň, N. Machiavelli nevyberavým jazykom hovorí o tom, aká je politika, M. Luther sa sporil s Erazmom na tému slobodnej vôle človeka. Navyše, protestantizmus vstúpil do „odvekého“ sporu moci svetskej a duchovnej s tým, že cirkev podrobil autorite svetskej, čím vzniesol vyššie nároky i na svetskú vrchnosť. L. Stöckel ctí po vzore Erazma antickú múdrosť, nabáda pestovať cnosť z vlastného popudu, spájať vzdelanosť so „schopnosťou“ ľudskosti atď. Latinsky píšuci rektor mestskej školy ale podčiarkne, že „najlepší sú tí, ktorí sú Bohu najpodobnejší“. V. Gluchman konštatuje, že v dejinách slovenskej filozofie sa mu ušlo málo pozornosti. Podobný bol údel ďalšieho „latinika“ M. Rakovského. Venovali sa mu iba literárni historici. V. Gluchman v ňom vidí renesančného mudrca, ktorý sa v dobovej etike politiky pohyboval „medzi Machiavellim a Lutherom“ (s. 43), medzi tým, čo je, a tým, čo má byť. Miločovského zaradil autor recenzovaného diela do línie evanjelického humanizmu. Zostal v historicko-filozofickom bádanií zabudnutý a kým Erazmov vládca vládne (aj) slobodnou vôľou, prijíma svetsky emancipované rozhodnutia, Lutherov = Miločovského monarcha bezo zvyšku napĺňa zámery božej prozreteľnosti, a tak pestuje cnosť spravodlivosti.

Na veľkom priestore je venovaná pozornosť polyhistorskej osobnosti M. Bela, ktorý ako evanjelik a pietista vstúpil do zápasu s jezuitskou protireformáciou. Pietizmus – ako konštatuje V. Gluchman – nemá v religionistickej vede, resp. etike jednoznačnú definíciu.

Podľa neho Belov „horlivý pietizmus“ (s. 82), odmietajúci antický rozum Aristotela i Platóna, bol moralizmom, etickým rigorizmom, snahou o naplnenie kresťana vnútornou zbožnosťou, ktorá mala potláčať vonkajšiu, okázalú zbožnosť a byť nápomocnou v sociálnom živí kresťanov. „Pietizmus (...) predstavuje viac-menej koniec humanistických tendencií v evanjelickom intelektuálnom myslení vrátane jeho etického myslenia viažucich sa (...) na renesančný, resp. reformačný humanizmus“ (s. 83).

Druhá kapitola prezentuje etické koncepcie 19. storočia, teda národno-obrodeneckých dejateľov. J. Kollár ako herderovec zdôrazňuje, že najšľachetnejším údelom človečenstva je humanita oscilujúca okolo všedobra, lebo ono je obrazom božím. Autor monografie v polemike s E. Városovou mieni, že u Kollára „nie je humanita cieľom, resp. ideálom, ku ktorému má ľudstvo smerovať, ale len prostriedok naplnenia božích zámerov s človekom a ľudstvom vo svete“ (s. 89). Podobne inovatívna je gluchmanovská polemika na „tému Štúra“ s jeho menovcom S. Štúrom a takisto s E. Városovou. Obidvaja historici filozofie vidia nášho hegelovca ako mysliteľa, ktorý „dodal“ náboženstvu etizujúci a liberalizujúci rozmer, osvetovo-vzdelávaciu a morálno-humanitnú funkciu. V. Gluchman nás nabáda nehládieť na Štúra očami západofilov, lebo „nie osvietenstvo a klasická filozofia boli pre Ľudovíta Štúra zdrojom ľudskej dôstojnosti, ale kresťanstvo pripisujúce človeku túto hodnotu (...)“ (s. 95). Taktiež „demytizujúco“ znejú rezultáty: „Zdá sa, že u Ľudovíta Štúra bolo národné a mravné len formou pre zabezpečenie (...) alebo naplnenie náboženského. Nemyslím si, že národ a jeho záujmy boli u Štúra tým hlavným cieľom, pretože ak vychádzame z jeho heglovskej pozície, potom musíme uznať, že aj národ je len forma pre uskutočnenie ducha, resp. Absolútneho ducha, ktorý má skôr podobu náboženskú než národnú“ (s. 96).

Pre P. Hečka (1825 – 1895) niet ľudskosti mimo náboženstva, J. Záborský „brojí“ proti deistickému, teda prirodzenému náboženstvu; na piedestál postavil ako zdroj mravnosti koncept náboženstva zjaveného = pozitívneho.

Obsahom 3. kapitoly sú idey humanity a mravnosti v dielach evanjelickej a katolíckej inteligencie, ktorá tvorí v demokratických, resp. laických pomeroch 1. ČSR a neskôr. Aj na ne reaguje S. Š. Osuský tvrdením, že filozofické a občianske morálky vyjadrujú starý kresťanský obsah, ponúkajú iba novú formu. Z katolíckych intelektuálov v uvedenom období „vyčnieva“ Š. Hatala; autor monografie jeho humanizmus definuje ako kresťanstvo kultúry, v ktorom „nešlo primárne o človeka, ale o kultúru“ (s. 122) a ktorý je v istom zmysle „anachronizmom“ (s. 124). Koncepcia humanity ako lásky je vlastná novotomisticky orientovanému J. Bubánovi – človeka je hodná iba najvyššia láska, láska k Bohu, „čo možno považovať za príklad preexponovania transcendentálneho zamerania človeka“ (s. 130), zašantročenia iných foriem lásky, uzatvára V. Gluchman.

Kresťansko-sociálny humanizmus C. Dudáša považuje V. Gluchman „pravdepodobne za najkomplexnejšie spracovaný prístup k riešeniu sociálnej otázky (...) na Slovensku v danom období“ (s. 145). Nemožno si nevšimnúť, že tento aj akademicky pôsobiaci kňaz podľa vzoru pápežských sociálnych encyklík zdôrazňuje v etickom učení osobnostný princíp a „stratégiu“ solidarizmu, ktorá interpretuje sociálne antagonizmy doby ako dôsledok mravnej krízy, nápravu society sprostredkuje premena jej hodnotového vedomia

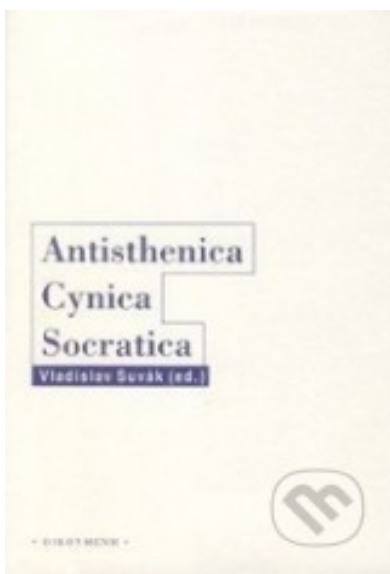
(kresťanská láska). Monografia sa venuje aj A. Speszovi a jeho katolícko-liberálnemu chápaniu človeka (s. 156-171), pričom hľadá istú analógiu s názormi humanizovanej deontológie evanjelického teológa I. Kišša.

V závere monografie autor „bilancuje“ výsledky svojho bádania a zdôrazňuje, že sekulárny model humanity nebol pre slovenské etické myslenie až do polovice 20. storočia akceptovateľný a „až spätne vznikol pokus o jeho inkorporovanie (...) zo strany Svätopuka Štúra a marxisticko-leninskej filozofie, no nebol to úspešný (...) pokus“ (s. 183).

Pre úplnosť dodajme, že historizujúce, filozoficko-etické bádanie V. Gluchmana v nami recenzovanom diele má všetky atribúty hodnotnej, argumentačnej podloženej vedeckej práce. Okrem toho nie tak dávno – v roku 2008 – vyšla v Kalligrame pod editorstvom A. Remišovej reprezentatívna publikácia *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Nepochybne ide o zasvätený exkurz domácich (slovenských) autorov do vývoja etických názorov v zlomových historických periódach. Stredoeurópsky, resp. slovenský región je tu zastúpený „len“ autormi a etickými konceptmi 20. storočia (T. G. Masaryk, F. Krejčí, S. Štúr, J. Cíger, atď.) V tomto zmysle môže byť recenzovaná práca V. Gluchmana podnetným „doplnkom“ uvedenej publikácie či precizovaním toho, ako, kedy, na akej úrovni sme si dokázali osvojiť, a možno aj obohatiť duchovné výzvy Západu.

Gita Geremešová

Gita Geremešová
Inštitút politológie FF PU
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
Slovenská republika
e-mail: gita.geremesova@unipo.sk

Vladislav Suvák: *Antisthenica Cynica Socratica*. Praha: Oikúmené 2014, 437 s.

Príspevky zaradené do tejto zbierky sa pokúšajú o rekonštrukciu Antisthenovho myslenia v širšom kontexte antickej filozofie. K Antisthenovi pristupujú ako k dôležitej postave tvoriacej akýsi most medzi klasickou sókratovskou tradíciou myslenia a helenistickými podobami sokratiky. Kľúčové miesto medzi nimi zaujíma kynizmus, ktorý sa hlási k sókratovskému odkazu práve cez Antisthenovo etické učenie. Do knihy prispeli najvýznamnejší znalci sókratovskej tradície myslenia z celého sveta (P. P. Fuentes González, A. Brancacci, G. Mazzara, C. Mársico, L.-A. Dorion, D. Bertrand, W. Desmond, S. Prince) a spolu s nimi aj niekoľko mladších bádateľov zo strednej Európy (L. Flachbartová, K. Wandowicz, I. Deraj). Kniha vychádza v anglickom, talianskom, španielskom a francúzskom jazyku.

Hans Blumenberg: *Paradigmy k metaforológii*. Bratislava: Kalligram 2015, 224 s. Preložili Mária Mičaninová, Eleonóra Dzuriková.

Paradigmy k metaforológii, ktoré po prvý raz vyšli v roku 1960, možno považovať za kľúčové dielo nemeckého filozofa Hansa Blumenberga. Blumenberga zaujíma spôsob filozofickej artikulácie nášho seaporozumenia a porozumenia svetu. V desiatich kapitolách *Paradigiem* formuluje na pozadí filologických, filozofických a teologických poznatkov dejinofilozofické a dejinnovedné analýzy vzťahu medzi pojmovým, nepojmovým a preneseným (metaforickým) spôsobom vyjadrovania.